

A liverpooli vita.

Folyóiratunk jelen évi első füzetében megemlékeztünk röviden arról, hogy két unitárius lelkésznek: Dr. Jaks-nek és Redfern-nek a liverpooli nagy anglikán székesegyházban való szolgálata milyen visszahatást gyakorolt anglikán konzervatív körökben. Mikor a tudósítást irtuk, még nem volt birtokunkban az a gazdag eszmeáramlat, amely e körül a kérdés körül az unitarizmusmal kapcsolatosan napfényre került s amely még ma sem jutott el befejezéséhez s akkor csak mint kisebb jelentőségű eseményt jegyeztük föl. Azóta azonban nagyjelentőségű eseménnyé nőtte ki magát, mert, ugyszólva, az angol egyházi lapokat teljesen és a nagy politikai lapokat is részben foglalkoztatta ez a kérdés és foglalkoztatja még ma is, mert a kereszténység kérdésének elvi jelentőségű szempontjai domborodnak ki a vitában. Az minket a kérdéssel való foglalkozásban most nem akadályozhat meg, hogy a kérdés még vita alatt áll, mert az egyes álláspontok annyira kifejezettek, hogy azon változtatás nem remélhető s kiegyeztető, megbékülő, boldog vég éppen úgy nem remélhető, mint ahogy ilyet nem tudtak létesíteni a XVI. századi nagy vitatkozások alkalmával sem. A vitában az emberek csak győzni szeretnek, de meggyőzetni nem. Csak álláspontok jutnak kifejezésre, de egyik álláspont sem adja föl a maga szempontjait. Mégis nagyon tanulságos az ilyen vita, mert az álláspontok szilárd, kifejecesedett alakot vesznek föl s a nagyközönség jobban betekinthet a kérdések lényegébe. Ezen vitának rövid összefoglalását a következő álláspontok szerint kíséreljük meg: 1. Konzervatív világi álláspont; 2. az orthodoxus egyházi álláspont; 3. a szabadelvű (modern) anglikán álláspont és 4. a legjobban érdekeltek, az unitáriusok álláspontja szerint.

Mielőtt a kérdés lényegébe belemerülnénk, meg kell emlékeznünk arról a körülményről, hogy az angoloknál a vallási kérdéseknek megvitatása nem tartozik a ritkaságok közé. Az ilyen kérdé-

sekkel a napilapok is éppen eleget foglalkoznak s az angol hideg vér meg tudja őrizni a nyugalma a legkényesebb kérdésekkel szemben is. Azon kívül nagyon érdekes jelenség, hogy az ugy nevezett modern, vagy szabadelvű gondolkozók arra igyekeznek, hogy különböző felekezetek között, a nagy keresztény célokért, megteremtsék az együttműködés lehetőségeit. Az ilyen nemes törekvésnek áldásos hatását éreztük mi is, midőn egy felekezeti bizottság Angliában és Amerikában arról a nemes feladatról gondolkozott, hogy a nagy világháború által legjobban sújtott népekről gondoskodjanak. Ugyancsak ennek a felekezeti mozgalomnak volt egyik eredménye az a mozgalom, amely „Copec“ rövidített cím alatt azért alakult, hogy a világ minden népe között az igazi békességet, szeretetet, igazságosságot és testvériséget ápolják és megakadályozzák egy bekövetkező újabb háborúnak a kitörését. Sajnos, a „Copec“ csak a nagy és nemes célkitűzéseinél maradt. Ez a világ, amely magát kereszténynek mondja, nem sokat ad azokra, akik a népek viszonyát az evangélium alapján kívánják rendezni. A szabad irányú gondolkozásnak volt egyik eredménye, hogy a különböző felekezetek lelkészei felajánlották egymásnak szószékeiket, hogy ne csak társadalmi munkában, hanem magában a templomi szolgálatban is együtt működhessenek. Természetesen mind ezen munkában lefelől az unitáriusok jártak, akik már régóta nem valamely tantétel jól megformulázott voltában, hanem a gyakorlati kereszténységben találják meg a vallásos ember hivatását. Azonban az unitáriusokkal, ezen különösen Jézus szíve szerinti ténykedőkkel szemben, már régóta bizonyos ellentétekenyességekkel léptek fel. Nevezetesen olyan elveket hangoztattak, hogy hát jó az együttműködés, de az istentiszteleti szolgálatból ki kell zárni azokat, akik a kereszténységnek alaptételeit (szentháromság, megtestesülés, helyettes elégtétel, stb.) nem hiszik. Ilyen volt a magát szabadelvűnek tüntető Dr. Temple yorki érsek, aki 1921-ben Manchesterben (akkor Manchester esperese) kitért az unitáriusokkal való együttműködés elől. Most, mint yorki érseknek, éppen az unitáriusokkal való együttműködés miatt kell ítéletet mondania a liverpooli esperes, a tényleg modern Dr. David fölött, kinek irodalmi működése is elismert az egész angol nyelvterületen.

Ezeknek előrebocsátása után, hadd lássuk a nagyfontosságú vita lényegét.

1. A konzervatív világi álláspont. Ezt az álláspontot a leg-határozottabban Lord Hugh Cecil fejezte ki, aki a „Manchester Guardian“ című nagy angol napilapban a többek között azt juttatta kifejezésre, hogy „megengedni a Krisztus istenségében nem hívőknek prédikálni a templomban, Krisztus iránti hűtlenségnek, törvénytelennek és botrányosnak kell neveznünk“.¹ A Lord nem elégedett meg hirlapi közleményben való tiltakozással, hanem a felelős tényezők ellen, akik meghívták, vagy meg nem akadályozták az unitárius lelkészek szolgálatát, a yorki érsekhez följelentést is tett. Ezután Lord Halifax, egy másik konzervatív főúr, a Cecil Lordhoz írott levelében így elmélkedik: „Hogy a liverpooli püspök ilyen beszédek helyben hagyott, az rettenetes botrány, amelyet ha tiltakozás nélkül elnéznek, végzetesen káros lesz az anglikán egyház helyzetére nézve.“² Aztán a nemes lord azért pirul, hogy nem akadott más is, aki tiltakozó szavát fölemelje ez ügyben az ő lordtársán kívül. Ezekkel kapcsolatosan említjük fel, hogy egy tucat napi és más folyóirat-féle szintén foglalkozott ezzel az üggyel ugyancsak ebből a szempontból. A nagy világlapok között figyelemre méltatta a kérdést a londoni „Times“ is. E lap is dogmai és törvényes szempontból nézte az ügyet, de már nem oly elfogultan, mint a két lord. Azt juttatta kifejezésre, hogy az ilyen viták sem az angol egyháznak, sem pedig az unitáriusoknak nem használnak, jobb tehát a vitára alkalmat adó eseteket elkerülni.

2. Az orhodoxus egyházi álláspont teljesen fedi a két lordnak szempontjait. Rengeteg sok közleményt idéz az *Inquirer*, melyben az unitáriusokat kívül helyezik a keresztény világ határain, mert nem hisznek a Krisztus istenségében, a megtestesülésben, a helyettes elégtételben. Ha ezeket az állításokat csak részben is ismertetőnk, folyóiratunkat megfosztanók épületesebb olvasmányoktól. Újat semmit sem mondanak, csak idézik a régi nótát. A kereszténységet a niceai és más egyetemes zsinatok határozatai s az angol egyház 39. cikkelyének állításai alapján ítélik meg; elfeledik, hogy 1813-ban Angliában is az unitárius vallás törvényesen elismert felekezet lett s ezt tudomásul nem venni annyira, mint a hazai törvényekkel illojálisan szembeállani.

¹ The Inquirer 1934 január 6. Unitarians in Liverpool Cathedral.

² U. o.

3. Legnevezetesebb az ugynevezett „modern egyházi emberek” (az angol egyház szabadelvű irányzatának) az álláspontja. Mielőtt a tulajdonképpeni tárgyra rátérnénk, röviden ismertetnünk kell ezt a nemes irányzatot.¹ Ez az irányzat az anglikán egyház kebelében van s nem is akar onnan kiválni, de határozottan együtt halad a tudománnyal. Nem csinál titkot abból, hogy a régi hitcikkeknél jórészt csak történelmi értékük van. Jól tudja, hogy Jézus és Krisztus között mi a különbség. Nem csinál titkot abból sem, hogy a régi hitcikknek elismérlése egy mai emberre inkább teherként, mint a hit fölemelő erejével hat. Legszívesebben megröviditené, átdolgozná modernné a régi hitvallást, kihagyván a mai világfelfogással teljesen ellenkezőket és mai felfogásnak megfelelő értelmet adna annak, ami megbirja az átdolgozást. Egy ilyen kátét még 1907-ben készített volt Sir Oliver Lodge,² amely számtalan kiadást ért el. Bizonyos tekintetben ezeket az elveket látjuk megvalósulva néhai püspökünk, *Ferencz József Hittanában* és *Konfirmációi kátéjában* is. Az angol unitáriusokhoz való viszonyuk a legszívesebb, legnemesebb baráti viszony. Valójában nem is az angol unitárius egyházzal rokonszenveznek, hanem egyes nagy unitárius személyiségekkel, akiket a kereszténység legnagyobb tanítói közé soroznak. Azonban az anglikán egyház alkotmánya, az egyháznak államhoz való viszonya mellett teljesen kitartanak. Legtöbbje ezen modern egyházi embernek meggyőződéses unitárius, de távol áll tőle azon gondolat, hogy az anglikán egyházat elhagyja. Nem arra törekszenek tehát, hogy az egyházukat elhagyják, hanem arra, hogy *az egyházzal elhagyassák* a régi ösvényeket s teljesen modernnek legyenek hitelvekben s a kereszténység művének a kiépítésében. Ezek meggyőződésükért készek a legnagyobb küzdelemre is. Azt mondják, úgy fogják védeni álláspontjukat, mint a spártaiak a thermopilei szorost.

Az elmondottakból következik, hogy az unitáriusok ettől az irányzattól csak jót várhatnak. A legnagyobb igazság és testvéri érzéssel tartanak ki az unitáriusok védelmében. Dr. H. D. A.

¹ The Inquirer. 1934. febr. 24. Modern Churchmen and Unitarians. By H. Gow, M. A. D. D.

² The Substance of Faith allied with science. Káté a szülők és tanítók számára. VIII-ik kiadás (huszszededik).

Major, a *The Modern Churchman* szerkesztője ezt írja: „Az unitáriusok igényt tartanak a keresztény névre; igényt tartanak a nagy keresztény örökségre; igényt tartanak arra, hogy a Krisztus egyházának tagjai legyenek és arra, hogy az ők hite az, amit Jézus tanított. Nagyon szerencsétlen gondolatnak tartom, hogy a liverpooli székesegyházban való szolgálatukkal kapcsolatosan megtagadják tőlük a keresztény nevet. A keresztény névnek tőlük megtagadása fanatikus és igazságtalan lélekre vall. Hogy a keresztény fogalomnak mi felel meg, arra különbözök a föltételek. Némelyek dogmatikai szempontból vizsgálják ezt a kérdést. Egyházi körökben ez a szokásos. A niceai hitvallás és az egyetemes zsinatok más határozatai alapján az unitáriusok ki vannak zárva a keresztények sorából. E zsinati határozatok alapján azonban csak az orthodox és katolikus nevektől vannak megfosztva, de nem a keresztény névtől. Be kell lássuk, hogy Krisztus senkinek sem adott felhatalmazást arra, hogy valakinek keresztény voltát dogmatikailag állapítsuk meg. Nem a dogma a bizonyítéka a kereszténységnek, hanem a magaviselet és a jellem: „gyümölcseről ismeritek meg őket“. Miért hívtok engem így: Uram, uram, ha nem cselekszitek azokat a dolgokat, amelyeket én mondok? Ezen szempontból bírálva, az unitáriusok magasan állanak. Mint felekezetet, a következő nemes vonások jellemzik: Feddhetetlenség, megbízhatóság az üzleti életben, erkölcsi tisztaság a családi életben, emelkedett felfogás és nemes emberszeretet a közélet szolgálatában. Ha mindenki, aki becsületes és igazságos, tartozzék bár akármelyik nemzethez, Krisztushoz bocsátható, ki tagadná meg a keresztény nevet joggal ezektől?“

Az elismerés hangján szóló cikk tovább az unitáriusok mély vallásosságáról beszél s különösen kiemeli azon unitárius egyházi énekszerzők munkásságát, akiknek énekei az anglikán egyház énekeskönyvében is benne vannak (I. Russel Lowell, Sir. I. Bowring, S. F. Adams).

Az unitáriusokkal való együttműködés érdekében fölemelte tekintélyes szavát Birmingham anglikán püspöke is, aki a város tekintélyes unitáriusainak adózik nagy elismeréssel, visszautasítja azt a lehetetlen felfogást, mintha az unitáriusok nem volnának keresztények.

A vita elvi kérdése a jelzett csapásokon folyik tovább, az uni-

táriusoknak előnyére, mert nemcsak ellenségei, hanem rokonszenvező jó barátjai is vannak. Magában az anglikán egyházban is az ügy valószínűen nem fog súlyosabb bajokat okozni; a magas egyházi méltóságok, ha másképpen nem, megoldják a kérdést, úgy, mint annak idején Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, „aki laudabiliter se consedit“ a pápai collégium határozatának. Annyit azonban a konzervatív propaganda mindenesetre elért, s ez elég szomorú siker, hogy az unitáriusokat egyhamar nem fogják meghívni, hogy anglikán templomban prédikáljanak. A kérdés azonban ezzel csak külsőségeiben van elintézve. Az angol egyház kebelében továbbra is megmaradnak azok a modern egyházi emberek, akik álláspontjukat úgy fogják védeni, mint a spártaiak a thermopilei szorost. A spártaiak, amint ismeretes, mind elestek a szoros védelmében, de kitartásukkal, hősiességükkel örök dicsőséget szereztek a spártai névnek. Nem kételkedünk, hogy az angol „spártaiak“ is méltók maradnak nevükhöz, elhatározásukhoz.

4. Az unitáriusok csak közvetve kerültek bele ebbe a vitába, mert hiszen őket a nemes lordok nem idézhették meg semmiféle egyházi vagy világi törvényszék elébe, s mégis ők lettek a drámai küzdelem főhősei. Róluk van szó, hogy keresztények-e vagy nem?

Az unitáriusok a vitát angol hideg vérrel, méltóságos kitartással állják. Minden támadásra megadják a nyugodt feleletet. A kereszténységet nem a Jézus tanításait figyelembe nem vevő zsinati határozatokhoz mérik, hanem Jézus tanításaihoz és főséges példájához. A zsinati s más határozatok szerint magát Jézust kellene kizárni a kereszténységből. Abból aztán egy cseppet sem engednek, hogy Jézust, mint vallásos szellemet, a legnagyobb tiszteletben tartják s hogy a kereszténység nemes elnevezésére csakis a Jézus szerinti hit, cselekedet és életfolytatás jogosít fel. Az egyes hitelvi kérdéseknél a konzervatív szempont leginkább a megtestesülésnél akadott fönn s erre a *The Inquirer* Mortineau szavaival válaszolt: „A megtestesülés igaz tény, nemcsak Krisztusra vonatkozólag kizárólagosan, hanem az emberre nézve egyetemesen és Istenre nézve soha meg nem szünően. Az Isten oda hajlik az emberihez, hogy benne lakozzék és az emberiség az isteninek felfogható szerve. És a bennünk lévő szellemi világosság, amely a mi magasabb életünket alkotja, „egylényegű“ az ő igazságosságával — az ő kinyi-

latkoztatásával, a mi természetünk színjátékán meg nem változott lényeggel és tekintéllyel. Ennek a nagyszerű és egyetemes igazságnak Krisztus lett a kinyilatkoztatója, nem azért, mintha egy kivételes személyiség lett volna (aki semmire nézve sem lehetett volna szabály), hanem az által, hogy annak szembetűnő példája lett, amely oly hathatós és éles, mintha minden fátyolt meggyujtanánk, amely továbbra is eltakarná őt“.

A fenti idézet arra az állításra is megfelel, mintha az unitárius vallásos felfogás szegényebb volna hitben, mint az ortodox vallások, amelyek a hitcikkeknél sokaságát megtartották. Nem az élettelen hitcikkeket teszik a vallás tartalmát, hanem a vallásos élet mélysége, teljessége. Jézus a hitcikkekké nem foglalkozott, hanem mindig, minden körülmények között Istennel volt. Ez az Istennel való áldott egység adja meg a vallás gazdagságát, nem a rideg dogma zörgős csontja s az egyházi törvények farizeusi és irástudói betűmagyarázata.

Végül arra kell megjegyzést tegyünk, hogy az unitárius vallás szempontjából mi a jelentősége annak a vitának? Ártott-e, vagy használt az ügynek? A két unitárius jeles pap, dr. Jacks és Redfern összesen négyszer szolgált anglikán szószéken az említett alkalommal; Redfern egyszer, Jacks háromszor, de hitelvi kérdés egyszer sem jött elő; mind a négy beszéd a gyakorlati kereszténység egyetemes kérdéséről szólt, amely anglikán szempontból ugyanaz, mint unitárius szempontból. Amikor azonban az ügyet kifogásolni kezdték, a vallás elvi kérdései is előtérbe jutottak s bizonyos ugynevezett dogmatikus álláspont nagyon kis rokonszenvet ébresztett; a szabadelvű, modern vallásos álláspontnak felsőbbrendűsége, magasabb szempontjai teljesen kidomborodtak. Lényegében az unitáriusok nem veszítettek semmit, sőt az unitárius vallás sok rokonszenvet vivott ki magának ebben a küzdelemben is. A konzervatívok pedig elveszítették egy jókora modern szellemi mozgalomnak a rokonszenvét s amellet magában az anglikán egyházban nézeteltérést szítottak. A mérleg mostani állása az unitárizmus szempontjából elég jó. De azért minden igaz unitárius és más szabad vallásos szellem mélyen fájlalja, hogy az unitáriusok és anglikánok közötti eme nemes együttműködést hideg, testvérietlen dogmatikusok és felekezetieskedők megzavarták s minden igyekezetükkel azon vannak, hogy az egyetemes emberi célokért a Jézus

szellemében tovább működjenek. Az unitáriusok, Jézus példája nyomán méltósággal viselik magukat a támadásokkal szemben és tovább küzdenek az emberiség nagy és egyetemes céljaiért a keresztényi szeretet és megbocsátás alapján.

Benczédi Pál.

Janus Pannonius verseiből.

A szegénységet dicsérő gazdagról.

Mióta újra úgy él,	Hogy révbe ért a sajka,
Mint tengerben a hal,	Kismiska lett a baj?
Hevül az ekeszarvért	Várj, juss csak újra bajba,
S Cincinnatust szaval.	Mihók, s akkor szavalj!

Ptolemaeus.

Arasznyi, érzem, ez az élet,
De lelkem hogyha belemélyed
S csillagvilágok titkos útját járja:
Földet nem érez már a lábam,
Ott fent teritnek s telt kupámban
Az Istenek dicső ambroziája.

Perinusra.

Ártatlanul hogy gyanusitnak...!
... Nem, *ártatlant* nem gyanusitnak.
Ott hibáztál, hogy — *gyanusitnak*.

A besugókra.

Hallgatni ma már nem elég, sajna...
Egy szót se szólj bár, — a *kopó* hallja.

Dionysios zsarnokra.

Reszket a dús lakomán s nem mer falatozni a vendég,
Hátborzongva tekint föl, mikor üt le a bárd.
... Látod, ilyen boldog vagyok én — szól búsan a gazda —
Látod, ilyen boldog mindenik úr, aki fél.

Homeros sirjára.

Itt ki pihen? Hősök föltámasztója, Homeros.
Vándor, térdet hajts! Itt a Poeta pihen.

Fordította: *Pálffi Márton.*